

Det politiske menneske

Christian Dahl: *Tragedie og bystat. Om fællesskab og konflikt i Athens dramatiske kultur*. Museum Tusulanum, 343 sider, 248 kr.

Græske tragedier er umiddelbart forførende letlæste: bygget op over dramatiske modsætninger, konfliktfyldte højdepunkter og hovedpersoner, som kommer ud for de værste lidelser. Når man går i dybden med læsningerne er de imidlertid relativt komplekse. Dette har selvfølgelig noget at gøre med den historiske afstand, oversættelsesproblemer, den 'fremmede' scenografi og forståelsen af den kulturhistoriske kontekst, men det har også noget at gøre med en æstetisk, dvs. litterær og dramaturgisk kompleksitet, som kun delvist forløses af den tragiske exodus. Hvis man vil forstå tragedierne, er det derfor nødvendigt at 'læse langsomt' og opholde sig ved tvetydighederne, men det er også nødvendigt at tænke over, hvilket (teoretisk, metodisk og kulturelt) udgangspunkt, man selv læser ud fra. De græske tragedier hører til de mest omdiskuterede tekster overhovedet, og det er ikke nogen let sag at tale sig igennem århundreders receptionshistorie og sige noget nyt. Det er der nu kommet en bog, der gør.

I indledningen til sin bog om tragedien og bystaten skriver Christian Dahl, at han først ville have skrevet en afhandling om "den moderne filosofiske og kulturkritiske refleksion over den græske bystatskultur og de gamle grækernes forskellighed fra os moderne." Dette ville have været en afhandling, der i høj grad havde sat fokus på et nutidigt udgangspunkt for forståelsen af de græske tragedier. Dahl har imidlertid valgt i stedet at skrive en bog, hvor læsninger af tre tragedier udgør hovedparten. Det er et godt valg, for samtidig med at Dahl går i dybden med stoffet, mærker man også en uhyre stor metodebevidsthed. *Tragedie og bystat* er en imponerende, velskrevet bog, der leverer grundige og velafbalancerede læsninger af tre tragedier, nemlig den tidlige og temmeligt oversete tragedie af Aischylos *Syv mod Theben* fra 467 f.Kr., Sofokles' *Antigone* fra 442 f.Kr. og den sene tragedie *Bakkantinderne* af Euripides (ca. 413-406 f.Kr.). Alle tre viser en konflikt mellem *polis* (civilisation og offentlighedssfære) og *oikos* (familie, privatsfære), hvilket Christian Dahl har gjort til hovedtema. I indledningen siger Dahl, at han undervejs blev mere og mere historisk og fik mere og mere respekt for "the stubbornness of fact". Det er al ære værd, og det har ikke ført til en 'naiv' historisk læsning, bl.a. fordi Dahl er usædvanligt godt hjemme i receptionshistorien.

Inden de tre læsninger er der en introduktion til Dionysosfestens historie og form samt et relativt lille (17 sider), men nyttigt afsnit, der handler om funktionen af lokaliteten Theben i de græske tragedier. Alle de valgte tragedier foregår i Theben, et forhold der ofte overses eller forbigås i al hast, men som ifølge Dahl er altafgørende for afkodningen

af tragedierne. Theben skal nemlig ikke forstås som en spejling af det græske samfund, men som et lærerigt modbillede. Dahl trækker det ganske skarpt op: I Theben går alt galt, i Athen finder alt sin løsning. De konflikter, der skildres i tragedierne, har således også en ideologisk farvning baseret på geografiske og politiske modsætningsforhold, samtidig med at de har en 'didaktisk' funktion i forhold til grækernes selvforståelse. Som Dahl siger, så fremstår Theben som et nødvendigt korrektiv til græske overbevisninger, f.eks. til overbevisningen om naturlige fællesskabers homogenitet (*autoktoni*), som atheniensiske gravtaler hylder.

Dahls tematiske fokus på forholdet mellem *polis* og *oikos* muliggør, at han kan skære ind til benet af en problematik og give nye perspektiver ikke bare på værkerne, men også på nogle af de mest indflydelsesrige læsninger af værkerne og deres skildring af det græske samfund.

Den overordnede hensigt er at nuancere forståelsen af forholdet mellem *polis* og *oikos* og ikke mindst den gensidige dynamik, der er eller bør være mellem dem. Således finder Dahl f.eks. at den indflydelsesrige Jean-Pierre Vernant i sine læsninger af bl.a. *De syv mod Theben* overdriker dikotomien, idet han forstår *oikos* som den rene uorden og barbari, mens Dahl selv ser *oikos* som en del af samfundet, der burde have været integreret, men som fx Eteokles i *De syv mod Theben* gør, hvad han kan for totalt at fortrænge. *Oikos*, som er repræsenteret af kvinderne, henviser til den familiære orden, som skal respekteres for at opretholde statens orden. Ved at substantialisere *oikos* som et civilisationsprincip, skabes der også distance til det synspunkt, at *oikos* er en instans, der er styret helt af naturen, en opfattelse der ellers går igen i mange læsninger af græske tragedier og emfatisk i læsninger af de tre tragedier, Dahl tager fat på.

Fælles for de tre tragedier er nemlig, at en samfundsorden, styret af en principielt set stærk hersker (Eteokles, Kreon og Pentheus), udfordres af en uorden, repræsenteret af kvindelig intervention. Dahl har et skarpt blik for de herskende mænds fortrængning af det kvindelige, men han lægger samtidig afstand til nyfeministiske læsninger à la Judith Butler, som forsøger at læse græske tragedier enten som et forsvar for kvindelig frihed eller som et forsøg på opløsning af kønsforskellene. Langt snarere må man ifølge Dahl forstå konflikten med det kvindelige som en konflikt inden for opfattelsen af *polis* selv.

Her baserer Dahl sig på M. H. Hansens redegørelse for to modsætningsfyldte opfattelser af *polis*, som hersker på én gang i det græske demokrati, sådan som det fx ses i Aristoteles: På den ene side har vi en *polis*, der er inklusiv, hvis mindste enhed er familien, dvs. at kvinder, slaver og børn er inkluderede, på den anden side har vi en *polis*, der er eksklusiv, hvis mindste enhed er borgeren, dvs. den ret lille bestand af mænd, der kunne tælle som borgere inden for det græske demokrati. Mens det i det demokratiske samfund blev anset for en nødvendighed at neutralisere intimssfæren for, at den ikke skulle komme på tværs af byens politiske interesser, så var det omvendt også nødvendigt at sikre sig 'opbakning' fra denne sfære for at få *polis* (i den begrænsede betydning) til at fungere. *Polis/oikos* konflikten handler derfor ikke så meget om en kønskonflikt, eller om civilisationens mere eller mindre dæmoniske andethed. Den handler derimod om, hvordan man skal forstå grundlaget for *polis* og om, at en bystat, der misfortolker sit demokratiske grundlag, risikerer død og ødelæggelse.

Dahls bog bygger altså på den tese, at tragedierne udforsker splittelsen mellem det eksklusive og det inklusive *polis*begreb, og han viser gang på gang, hvordan de to *polis*-opfattelser reflekteres i dialoger og dramatisk udvikling i tragediens opsætning. Ét oplagt

eksempel på dette er Kreons vægring ved at lade familiære interesser (fx interessen i at begrave en død bror eller nevø) interferere med statens interesse i at få sikret en rolig magtovertagelse efter herskerens (Eteokles') død (i *Antigone*). Kreons problem er således, at han vil opretholde en total adskillelse mellem *polis* og *oikos*, dvs. mellem stat og familie, og dermed risikerer han, at familiens berettigede krav om begravelse af de døde kan blive en trussel mod staten. Dahl viser imidlertid også, at Kreons problem er, at han samtidig med, at han deklamerer en total adskillelse mellem *polis* og *oikos*, i stigende grad gennem tragedien selv blander *polis* og *oikos* sammen uden at være bevidst om det, og det er et lige så stort problem. Tragedien kommer dermed til at gennemspille og pege på to ekstreme varianter af forholdet mellem *polis* og *oikos*, eller mellem den eksklusive og den inklusive *polis*: den totale adskillelse og den totale sammensmeltning. Begge varianter er problematiske.

Dahls læsninger er som nævnt grundige og velafbalancerede. Man bliver imponeret over, hvor meget han egentlig får ud af *De syv mod Theben*, som ellers kan synes at være et ret entydigt værk. Ligeledes er han meget nuanceret i sin læsning af de andre værker. I sin læsning af *Antigone* placerer han sig mellem dem, som læser Antigone som en moralsk, retfærdig forsvarer af den familiære menneskeret (til at begrave de døde), og dem som ser hende som en patologisk, depraveret outsider med incestuøst familieophav. Dahl forsøger her på tragediens egne betingelser, men med udblik til grundlæggende samfundsforhold i det samtidige Grækenland, at 'naturalisere' Antigone og frem for alt at fundere hende i en større forståelse af *oikos*' generelle funktion i forhold til *polis*. Der er en del ting, Dahl ikke får diskuteret nok i denne komplicerede tragedie, f.eks. forholdet til søsteren Ismene, korets bemærkelsesværdige omskiftelighed og seeren Teiresias' rolle, men til gengæld leverer han en stringent, interessant og nuanceret læsning, og det er ikke så lidt. Ligeledes giver sammenstillingen af de tre tragedier et godt perspektiv på grundproblemstillingen.

Bogen er på 343 sider, og Dahl når langt med læsningen af de tre tragedier. Man ønsker ikke, at den skulle være meget større. Omvendt kunne man i den meget korte konklusion godt savne en større opsamling. Taget i betragtning, at Dahl har en uhørt god sans for kompleksiteten i de græske tragedier, ville det have været dejligt at have hørt noget om, hvordan han mere overordnet ser på interaktionen mellem personerne, herunder ikke mindst bipersonernes rolle i relation til tragediernes formelle opbygning, for ikke at tale om, hvilken betydning, det har for fortolkningen, at tragedierne blev opført inden for Dionysosfestens formelle rammer. Efter den fine indledning, hvor Dionysosfesten beskrives i detaljer, vendes der desværre ikke tilbage til dette i relationen til de tre læsninger. Ligeledes bliver man nysgerrig efter at vide, hvordan Dahl vurderer tragediernes juridiske vokabular og det faktum, at nogle af dem er opbygget som regulære retssager i forhold til diskussionen af *polis/oikos*? En ting er jo, at grækerne vælger at reflektere over deres *polis* i æstetisk form, men hvorfor har de valgt at lade disse værker gennemsyre af juridisk terminologi? Bogen åbner dermed også spørgsmål, som den ikke besvarer, men den når fuldt ud i mål med det, den sætter sig for: at belyse forholdet mellem *polis* og *oikos* i tre repræsentative tragedier.

Bogen er som nævnt en ph.d.-afhandling. Dahl har imidlertid ønsket at skrive bogen, så den "henvender sig til en dansk offentlighed". Denne dobbelthed har Dahl håndteret godt. Bogen er ikke svær at læse. Den formår at diskutere med Hegel og Aristoteles uden

at forfalde til filosofisk kaudervælsk. Samtidig er den velfunderet i sin forskningsmæssige rækkevidde. Den mere interesserede læser kan fordybe sig i de ret omfangsrige noter, men bogen kan også læses uden at konsultere noterne. Vi har længe savnet et nyt blik på de græske tragedier i Danmark. Christian Dahls bog udfylder derfor et stort hul i biblioteket, og den udfylder det godt. Det er en bog, der bør få mange læsere i årene fremover, såvel inden for som uden for akademiet.

Anmeldt af Karen-Margrethe Simonsen

Lys over Afrika

Frits Andersen: *Det mørke kontinent? Afrikabilleder i europæiske fortællinger om Congo*. Århus: Aarhus Universitetsforlag, 2010. 696 sider.

Min gamle geografilærer, A. Reumert Rasmussen, var globetrotter. Engang i begyndelsen af 1960'erne stod der en stor landrover i skolegården. "Hr. Reumert" skulle til Afrika og filme. Han var medlem af "Eventyrernes Klub", en mesterlig fortæller, både af sine egne og vennen Jørgen Bitschs meriter, og jeg var fast besluttet på selv at blive globetrotter, og jeg fantaserede om at gemme mig i bagsmækken og først give mig til kende, når vi havde krydset Gibraltarstrædet. Hvorfor blive i Farum, når man kunne padle op ad Congo-floden?

De vilde planer blev ikke til virkelighed. Men konturerne af Afrika begyndte at tegne sig i min forestillingsverden. I fjernsynet kunne man i 1963 se nyheder fra "Congo-krisen", og man hørte hver dag om Lumumba, Tshombe og Kasavubu, om Katanga og Kinshasa, om blod og diamanter. Men jeg husker også tydeligt, at fjernsynet en dag viste filmen *Stanley and Livingstone* (1939) med Spencer Tracy i rollen som den Henry Morton Stanley, der dybt inde i "mørkets hjerte" mødte Livingstone. Og selv om TV-Aktuelt viste rædselsvækkende billeder fra Katanga-provinsen, stimulerede filmen globetrotterdrømmene.

Af Frits Andersens (FA) moppedreng af en disputats er jeg blevet sendt et halvt århundrede tilbage i tid. Hans dissektion af "mørkets hjerte" handler om det Congo, der er dannet i vores globaliserede forestillingsverden af rapporter, rejsebøger og romaner, og hovedstykket i afhandlingen er en analyse af Stanleys mønsterdannende rejsebøger: *Through the Dark Continent* (1878) og *In Darkest Africa* (1890). De ikke ubetydelige bitykker omfatter værker af Joseph Conrad, Octave Mirbeau, Edgar Rice Burroughs, Hergé, V.S. Naipaul, Urs Widmer og et antal danske Congo-farere fra Otto Lütken, fhv. kaptajn i Kongostatens tjeneste, til Peter Tygesen.

FA spørger ikke, hvordan teksterne repræsenterer Congo, men hvordan de har indvirket på vores opfattelse af Congo. Perspektivet er med andre ord performativt, men FA foretrækker selv begrebet "virkelighedsarbejde". Det står i modsætning til Freuds begreb om "drømmearbejde", men modstilles også det "glemselsarbejde", som kendetegner store dele af Congo-litteraturen. Hvis drømmen for Freud var en kongevej, der førte ind

til det, han selv kaldte “det indre Afrika”, så er litteraturen for FA undertiden en kongevej til belysning af den congolesiske (og globale) virkelighed, undertiden en hemmelig sti, der fører dybere og dybere ind i mørket. Som FA læser Henry Morton Stanley og Joseph Conrad er den første godt på vej mod en illuminering af Congo, mens den sidste er godt på vej til at mane det virkelige Congo væk.

Et af de mange fund i FAs afhandling er Octave Mirbeaus futuristiske prosatekst *La 628-E8* (1907) om en bilrejse gennem Belgien, Holland og Tyskland. I Antwerpen går det op for fortælleren, at bilhjulene er lavet af gummi fra Congo, og i kapitlet “Rød kautsjuk” sender denne erkendelse ham på en mental rejse gennem kong Léopolds Congo, både det skønmaledede Congo med glade vilde og det virkelige Congo som et sted for brutal udbytning og hårrejsende massakrer. Den mentale rejse afspejler sig i en prosastil, der veksler mellem futuristisk eufori, nøgtern dokumentarisme og ætsende satire, og i en form, der bryder med både rejsebogsgenren og den traditionelle roman for at bedrive sit kritiske “virkelighedsarbejde.”

Det er svært ikke at se parallellen fra den tids bilhjul til nutidens mobiltelefoner. I begge tilfælde er råstoffer fra Congo blevet en uundværlig del af tidens teknologi, og i begge tilfælde hviler udvindingen af råstoffer til disse teknologier på den mest uhyrlige udbytning og undertrykkelse. Og som FA læser Mirbeau, har denne med sin skarpe og flerspektrede prosa bidraget til at rokke ved vores forestillinger om forholdet mellem den vesterlandske civilisation og Afrika. Men Frank Poulsens film *Blod i mobilen*, viser, at det åbenbart stadig er sådan, at fremskridt og barbari kan danne rædselsvækkende alliancer.

Det, FA kalder prosaperspektivet, er i det hele taget fremstillet som et uundværligt redskab i opløsningen af de Afrikabilleder, der har legitimeret koloniseringen i dens forskellige former. Prosaperspektivet er kendetegnet ved sin åbenhed og smidighed, sin evne til at sætte nye erfaringer på ord og sin evne til at skifte vinkel på disse erfaringer. De første prosaskribenter var højmiddelalderens “jonglører”, der satte realiteten over rim og rytme. Under renæssancen førte optagetheden af “det mærkværdige” til en udvidelse af dette prosaperspektiv. Og op gennem de følgende århundreder bidrog ikke mindst rejselitteraturen til, at også de litterære horisonter flyttedes. Som et højdepunkt i udviklingen af dette globaliserede og “verdensvendte” prosaperspektiv skrev Henry Morton Stanley sine rejsebøger, der kombinerede digt og dokumentarisme, og selvscenesættelse efter litterære forbilleder med den personlige involvering i fremstillingen, som man siden har forbundet med *new journalism*. Og som en konsekvens af prosaperspektivet træder Stanleys tekster i forbindelse med tekster, som den ellers i tidligere litteraturhistorieskrivning har været på afstand af: på denne ene side Conrads finlitterære dæmonisering af Afrikas indre, på den anden side Edgar Rice Burroughs populærkulturelle konfrontation med livet i junglen.

Den “prosaiske vending” gør det ifølge FA muligt at vise, hvordan litteraturen fungerer på det globale mediemarkeds betingelser. Som han læser den, på tværs af institutionelle kredsløb, har den en “fremtrædende plads i samfundet”, i hvert fald “hvis den formår at fatte og fange kompleksiteten i den verden, vi lever i”, og hvis den kan “få læserne til at deltage i, underholde sig og forholde sig til verden på en kvalificeret og konkurrencedygtig måde sammenlignet med nyhedsmediernes hastige og overfladiske informationer” (75). Under den synsvinkel var Stanley ikke kun “Bu Matari” – den, der knuser klipper – men også den, der bryder konventioner. I en tæt analyse af den “elastiske

komposition” (157) i *Through the Dark Continent* viser FA, hvordan Stanleys skildring af sin egen forvandlingsevne under rejsen op ad floden ledsages af tilsvarende forvandlinger på det formelle plan, fra et panoptisk blik på verden til en slanges slyngede perspektiv, fra indføling til kynisme, og fra ophøjet ro til en fremstilling, hvor retorik slår over i vold.

Jeg har ikke ekspertise til at bedømme, hvorvidt FA er for blid ved Stanley og for hård ved Conrad, men jeg er ikke i tvivl om værdien i hans krydslæsninger mellem finlitteratur og populærkultur og hans undersøgelser af samspillet mellem litteratur, institutioner og medier. Set i forhold til mit eget felt, den magiske realisme, åbner FA mange perspektiver. Man kan sammenligne hans prosaperspektiv på de litterære Afrikabilleder med det arkivperspektiv, som Roberto González Echevarría i *Myth and Archive* (1990) har udfoldet i sin teori om den latinamerikanske litteratur. Her som dér er udgangspunktet renæssancens konfrontation med en verden, den savnede ord for, og her som dér kan litteraturens historie læses som en gradvis tilegnelse af denne verden gennem en stadig overlejring af diskurser, juridiske, naturvidenskabelige, antropologiske og historiske diskurser, evt. fordoblet gennem parodier på samme diskurser.

Latinamerika er i et essay blevet karakteriseret som et sådant, “un ensayo”, og essayets verdensvendte, sansenære, eksperimenterende prosa reflekterer netop en verden, hvor tingene ikke ligger fast. González Echevarría viser i en udfoldet analyse af et af hovedværkerne i den latinamerikanske litteratur, Domingo F. Sarmientos *Civilización y Barbarie* (1845), at der netop er tale om en kombination af essay, biografi, rejseskildring, reportage, roman, politisk traktat mv. Som et sådant arkiv over forskellige vinkler på brydningen mellem civilisation og barbari, svinger teksten selv i sine holdninger til denne brydning.

Også Congo kan karakteriseres som et essay, og selv om Stanley i sin kortlægning af Congo samtidig investerede enorme mængder mental energi i at finde sig selv, er det evident, at han på tværs af alle ambivalenser med sine Afrikabilleder placerede sig stadig mere præcist i verden, en sand “verdensborger” (68) ifølge FA.

Svend Asmussen fordanskede omkvædet til den junglejazzede *Civilization* med ordene: “Bongo-bongo-bongo, jeg er lykkelig i Congo, Honolulu”. De muntre ord trækker på en af de diskurser om Congo, som vist næppe længere finder nogen klangbund. FAs ambitiøse doktorafhandling om Congo-litteraturen er et voldsomt inspirerende bidrag til udredningen af, hvordan diskurser kan “arbejde” på virkeligheden, og hvorfor nogle diskurser snarest muligt bør blive arbejdsløse. Bogen er stor som en landrover, og jeg kan kun opfordre til, at man sætter sig ind i den. Selv vil jeg nu tage en tur i Octave Mirbeaus *La 628-E8*.

Anmeldt af Martin Zerlang